

Podróż po slowiańskich krajach w latach 1802 i 1803

Putovanje slavenskim zemljama 1802. i 1803.

Aleksander Sapieha

Princ Aleksander Antoni Sapieha (1773. -1812.) bio je poljski plemić u Varšavskom vojvodstvu, prirodoslovac, putnik, političar, komornik i ađutant cara Napoleona I. (Wikipedia)

...Sutradan, prije svitanja, otišli smo za Mostar, obojica bez sedla, samo u odjeći za jahanje. Tog dana, kada smo stajali u predgrađe Mostara, moj vodič me je ostavio u kući grčkog dijaka s najvećom mogućom tajnošću, skrivajući me tamo i stavljajući me pod svoju zaštitu, a sam je otišao u Mostar da mi uredi sklonište u gradu. Domaćica, prilično mlada i pristojna, ustupila mi je svoju sobu i dala mi je donje rublje, koje sam prvi put promijenio od kad sam napustio porodicu Imoškić. Dali su mi kafu, ležaj su položili na голу zemlju, a vrata su zatvorili, poželjevši mi dobar odmor. Oko tri sata popodne donijeli su mi čorbu, tj. supu i malo riže, a u sumrak se moj vodič vratio s kompletnom odjećom za mene. Tako je moja kamuflaža počela: berberin, prijatelj kuće, obrijao mi je glavu, naloženo je da mi stave crveni fes ili šal, a ja sam tako dobro pretvoren u "grka", da me nisu mogli lako razlikovati od tamošnjih stanovnika. Dakle, nakon što smo se oprostili od domaćina i nagradili njihovo gostoprimstvo, krenuli smo dalje, ostavljajući tamo svoje stvari. Ubrzo smo se našli na početku mosta, kojeg - do sada niko nije ni opisao, ni vidio - a koji je bio meta moje znatiželje. On je nesumnjivo rimsko djelo¹, i daje svoje ime gradu Mostaru, koje znači "most star".

Kad smo došli do njega, tvrđava nam je bila s lijeve strane, a kad sam prešao razne potoke koji su dolazili od mlinova pored tvrđave, vidio sam da je njegov ulaz s obje strane okružen zidom, koji međutim, ne dolazi do njega. Prije nego što stignete do mosta, koji

¹ Ovdje moramo napomenuti da je ovo prvo spominjanje teorije da su Stari most izgradili Rimljani. Dosad je bilo uvriježeno mišljenje da je to učinio poznati ruski povjesničar i ideolog slavenstva, filolog, vrstan putopisac, poznavalac slavenskih jezika i strastveni istraživač starina, Aleksandar Fjodorovič Giljferding (1831. – 1872.). Naime on je, kao ruski konzul, na proputovanju za Sarajevo 15. svibnja 1857. svratio u Mostar i zadivio se Starim mostom vjerujući da je izgrađen u vrijeme Rimljana. O tome je izvjestio i svoju vladu u Moskvi, a otud se vijest proširila, pa su većinom svjetski mediji pisali o „predivnom Rimskom mostu“. (prim. prev.)

počiva na čudesnom svodu, prolazite kroz kulu, koja je sa tlom povezana stubovima, koji podupiru luk. Ova šokantna noć i strah moga pratioca, spriječili su me da obratim pažnju na sve detalje koje ću kasnije opisati. Napustili smo most i, prošavši jedva stotinu koraka, idući lijevo, prošli smo vrata tvrđave. Počeli smo prelaziti mnoge ulice, ponekad prateći Narentu, ponekad se udaljavajući od nje. Na svim zavojima ulica, zaustavljali smo se kako bismo izbjegli susrete s pijancima, za to doba vrlo uobičajena stvar. Napokon, nakon polusatne šetnje, u kojoj je zvuk naših koraka često pojačavao naš strah, stigao sam u stan rođaka mog vodiča, koji su bili na samom rubu rijeke Narente, na kraju grada, gotovo nasuprot kuće u koje su me čuvali čitav dan. Uz dobro spremljen krevet, smještaj bi bio čak i ugodan, da nije bilo mnoštva mjesne gamadi. Moja prva pomisao je bila da bacim posuđene haljine i razmislim o svojoj odjeći. Tako sam sutra cijeli dan proveo u donjem rublju i bosanskoj odjeći, a ovaj odjevni predmet, iako nije bio ugodan, učinio me radosnim, prisjećajući se lošeg stanja u kojem sam bio minulih dana - i vjerovatno me ni bolje haljine od ovih ne bi mogle više usrećiti.

Popodne sam nagovorio svog vodiča da me odvede do tvrđave, želeći da budem pažljiv oko svih detalja ovog mosta, pa čak i da ga nacrtam. Dugo se tome opirao, govoreći da vodimo sebe u propast. Na kraju, nakon mnogih nagovaranja, on je popustio i otišli smo do tvrđave - slijedeći isti put, kao dan ranije. Već smo prošli kapiju tvrđave, približavali smo se mostu i počinjao sam da govorim o svojim opažanjima, kad smo iznenada zaustavljeni od turskog poreznika koji je tražio potvrde o plaćenom haraču, tj. porezu, koji su plaćali hrišćani u Turskoj. Da bi čitalac to mogao razumjeti, mora se znati da je u ovoj zemlji svaki hrišćanski podanik podložan ovome ponašanju. Od ovoga čak ni djeca nisu izuzeta. A kako u ovoj zemlji nema nikakve evidencije, a zakon traži da se djeca upišu tek od sedme godine, turski poreznici, da bi saznali više o godinama, koriste sljedeću, a vrlo sumnjivu metodu. Uzima se traka, glava se njome omota iznad očiju, a ako je obim iste jednak udaljenosti od brade do vrha čela, onda je takvu osobu treba oporezovati - i zbog toga roditelji trebaju poželjeti da im se rađaju djeca niskih čela i širokih lica, što nažalost nije uobičajeno u krvi lokalnog stanovništva. Takvu potvrdu morate uvijek imati sa sobom i na svaki zahtjev je morate pokazati, inače morate platiti naznačenu vrijednost za tri godine. Njegova visina nije ujednačena u Bosni (Turskoj?), ali u Bosni se od svake muške glave uzima sedam leva ili pijastera. S jedne strane, imao sam sreću da sam bio tako dobro prerušen, da sam smatran za domaćeg stanovnika, ali s druge strane nisam bio u mogućnosti da odmah platim za sebe i svog saputnika četrdeset i dva pijastera. Vidjevši da ćemo teško odoljeti otimačini, odgovorili smo da kod kuće imamo potvrde, ali da smo ih zaboravili ponijeti sa sobom. To je bila priča u vjetar, jer nas je nemilosrdni poreznik, predstavnik neljudskosti svoga položaja, lišio odjeće, ogrtača i ugrabio je sve što je bilo s nama, i pustio nas gotovo gole. Jedva sam ga uspio umoliti da ode kući s nama, kako bi nas poštudio od ovog nasilnog tretmana, pa nas je kaznio sa šest pijastera, dobivši od nas lično obećanje i primivši novac, predao nam je potvrde. Nažalost, zbog toga sam morao ostatak dana provesti kod kuće, jer se moj vodič tako uplašio, da je nemoguće pomisliti da bi se usudio ponovo suočiti sa sličnom opasnošću.

Tog dana sam takođe imao posjetu trojice Crnogoraca, koji su mi ponudili svoje usluge u ime svoga pretpostavljenog. Za objašnjenje čitataocu, moram reći razlog zašto su me "grci" dobro prihvatili. Tokom mog boravka tamo, u Dalmaciji i Bosni, lokalne posade bile su uznemirene raznim ovlaštenim emisarima koji su, manje ili više otvoreno slijedeći volju svojih dvorova, pokušavali stvoriti svoje pristalice u ovim zemljama. Upoznavši stanje u ovim zemljama, nije mi bilo teško predvidjeti da ako ostanem u obliku nepristranog putnika, bit ću onda sumnjiv svim stranama i onda ne bih uspio dovršiti svoje putovanje. Iz tih razloga, dakle, dobro razmislivši o tome, koristeći zdrav razum, sam shvatio da trebam uzeti podršku najjače strane, odnosno one ruske, tim više što bi mi njihni religiozni uvidi mogli najviše pomoći da ostvarim svoje namjere. Zbog toga, iz svega priloženog, uglavnom sam prolazio kao Rus, čemu je poslužila sličnost moga jezika s ruskim jezikom.

Način života, kojem sam se morao priviknuti u ovoj kući, počeo mi je praviti nezadovoljstvo. Prvo, način prehrane nikako nije bio ukusan. Večera se dijelom sastoji od svojevrstnih palačinki u obliku puža sa starim maslacem, brašnom i lišćem kelja. Ova se delicija spremala u izuzetno velikoj tavi i kad se misli da je već dovoljno ispečena, spusti se na tlo. Domaćica pere svima prisutnima ruke, držeći lavor s vodom; i prije nego što je nastavila s tim, poljubila je sve prisutne goste u ruku, kao da traži dopuštenje, kako bi mogla obavljati ovu patrijarhalnu dužnost. Za to vrijeme svi su posjedali na zemlju, a za mene se spremao ćilim; ni sama domaćica nije se usudila sjesti za stol, već je posluživala sve ostale. Majka domaćice, s druge strane, je isto pazila prisutne. Uzela je tijesto u ruku, iskidala ga na komade, umočila ga jedan po jedan u maslac i podijelila svim prisutnim ljudima. Moram priznati da, iako sam pažljivo slijedio njihove običaje, nisam mogao pripadati takvoj "gozbi" i svoju sam večeru završio s komadom ječmenog hljeba, pečenim ispod pepela i čašom lošeg vina. Na kraju, zahvalio sam se na objedu i povukao se.

Život koji sam ovdje vodio bio je vrlo tužan, bio sam zatvoren kod kuće cijeli dan, nisam imao druge nego šetati po vrtu, koji je ležao na uzdignutoj obali Narente, s koje su se mogle vidjeti druga obala i gdje sam se mogao naći samo kada pokrivenne Turkinje nisu prale svoje stvari u rijeci. To što se, nažalost, prečesto ponavljalo i tek sam navečer mogao uživati u pogledu na prekrasan položaj grada. Cijeli je vrt bio zasađen patlidžanom, biljkom iz roda "*Solanum Melongena*". Bile su dvije sorte, jedna okrugla, druga duguljasta, koja je donosila plod modre boje, veličine velikog krastavca i sličnog okusa. Vidjevši na kraju, da je se moj vodič oslobodio od straha; počeo sam ga ponovno nagovarati da me odvede do mosta. Svi koji su bili tu, smatrali su da je to nepotrebno, štoviše, beg je toga dana imao boj s pobunjenicima neposredno ispred zidina tvrđave. Napokon, nakon mnogih nagovaranja, složio se da ću sutradan prije zalaska sunca, pred sumrak, nakon što mujezini pozovu na večernju molitvu, moći otići do mosta. Nestrpljivo sam čekao čitav dan koji mi se činio predug. Kada je počeo zalazak sunca, podsjetio sam ga na njegovo obećanje, ali na kraju tih uvjeravanja već je pao sumrak pa sam mu morao dati mira i odložiti posjet za sutra. Sutradan, vidjevši njihova stalna kolebanja, odlučio sam otići sam, ne povjeravajući im se, i spremio sam se da idem, kad su to shvatili, iskoristili su sva sredstva da me zaustave, ali bezuspješno. Na kraju, stideći se svog kukavičluka, dali su

mi dječaćića za vodiča, preporučujući mi da, ako me zaustavi Turčin, kaže da me pozvao jedan od knezova s druge strane mosta. Riječ knez ovdje označava sve bitne bosanske grke i gotovo uvijek znači službeno lice. Morali smo proći nekim pustim ulicama, da bismo izbjegli Turke i napokon smo ušli u dio pred mostom s brojnim tezgama i nekoliko napola srušenih kula. Na kraju sam došao do mosta, čije mjere ostavljam ovdje, a da nisam imao priliku da napravim onaj crtež.

Kada se računaju početak i kraj mosta, što nije ništa drugo nego čvrsta zemaljska veza s obalama, računajući samo od stuba do stuba samog otvora, svoda - izmjerio sam do 160 stopa. Konstrukcija ovog mosta, koji se sastoji od samo jedne arkade, oslonjene na dva stuba, popločana je s najvećom pažnjom - a kako bi se spriječilo klizanje konja pod težinom tovara, napravljeni su kameni pragovi, na udaljenosti od jednog osrednjeg muškog koraka. Nabrojao sam 75 takvih pragova, koji su svi napravljeni od mramora toliko tvrdo da, uprkos starosti i neprekidnom trenju koje ih je izgledilo, kao da su izbrušeni, i nisam mogao vidjeti nikakve šupljine među njima. To je vrsta mramora slična dalmatinskom, ali puno tvrđa, a ostatak kaldrme izrađen je od kamenja koje je u početku trebalo biti vrlo pažljivo spojeno. Uprkos starosti ove građevine, čije se stvaralačke ruke nismo sjećali, svi naponi vremena i ljudi nisu je uspjeli uništiti ili poremetiti ni u najmanjem dijelu. Moj položaj me je spriječio da izmjerim sve dijelove ovog poznatog mosta, ali utvrdivši da su stepenice ravnomjerno raspoređene i prebrojivši ih, kao što sam rekao gore, 75, svaka udaljena dvije stope, utvrdio sam da je most dug 150 i širok 40 stopa. Kameni ključ svoda je dug dva lakta. Nakon što sam izmjerio dužinu mosta, a nisam imao njegovu visinu, sišao sam s njega i osjetio s mjesta - gdje mu se profil potpuno ukazao - da je njegova visina jednaka polovini njegove dužine. Konačno, u perspektivi, nisam vidio ništa tako prozračno i tako lagano kao pogled na ovaj ogromni svod, koji svojom trajnošću izaziva nevjericu. Na tom mjestu, rijeka Narenta je široka 140 stopa. Korito ove rijeke je kamenito i u njemu je bilo vrlo malo vode tokom mog boravka tamo. Da ste toliko dugo kao ja, putovali obalama ove rijeke, i prisustvovali velikoj snazi izvora, potoka i rijeka koji se u nju ulijevaju, i vi biste bili začuđeni plitkoćom vode u njenom koritu. Nemoguće je da svakog lutalicu, koji hoda istim putem kao ja, nije pogodila ova ista misao. Iz ovih razloga, koje sam gore naveo, može se pretpostaviti da je dio vode podzeman, kao i ostale rijeke u ovoj zemlji - koje nakon što su se neko vrijeme krile u zemlji, izlaze u obliku izvora, vodopada i potoka - i teku u korito Narente.

Mnogo žalim, što mi okolnosti u kojima sam se našao, nisu dozvolile da ocrtam ovaj savršeni most s njegovim mjerama i prikazom. Da vas uvjerim u ovu nemogućnost, dovoljno je reći da se ovaj most nalazi unutar turskog uporišta i da bih platio životom za svoju nepromišljenost izazivanjem i najslabije sumnje. Međutim, bio sam prvi putnik koji ga je pronašao, iako je utisak koji je ostavio na tamošnje ljude bio velik, čim su gradu s 20000 stanovnika dali njegovo ime. Opis koji dajem ovdje o ovoj građevini, možda nije savršen zbog okolnosti, ali sljedećem putniku, uz fermane ili uz podršku svoje vlade, pružit će znatiželju i privlačnost da napravi savršeniji prikaz.

Vrativši se svojoj kući, počeo sam se spremati za put, dobro plativši starog vodiča. Želio sam napustiti grad sutradan ujutro, kako bih zatekao stanovnike na spavanju i imao vremena da ga pogledam. Ali to je uzalud , jer je teško ustati ranije od ljudi koji će leći pri zalasku sunca i ustati prije zore. Bilo je jedva dnevno svjetlo i radnje su se svuda otvarale, međutim, sigurno smo prošli kroz grad nakon pola sata puta i početak groblja ukazivao je na kraj grada. Naš put nije skretao s obale Narente, a s druge strane rijeke, s naše desne strane, imali smo poznatu močvaru, zvanu Mostarsko blato. Napokon, nakon sat vremena putovanja, ostavljajući Narentu s desne strane, došli smo do rijeke Bune, prešli smo je preko zidanog mosta, koji je turska građevina, a na lijevoj strani građevine, nalazila se gostinjska kuća, u kojoj su nekad, pristalice pobunjenika pretresale putnike.